

## Проблеми становлення правової демократичної держави

діяльності. З'ясування структури академічної свободи, визначення її елементів є перспективним напрямком подальших досліджень у цій сфері.

### Література

1. Fox M.F. Research, Teaching, and Publication Productivity: Mutuality Versus Competition in Academia // *Sociology of Education*. - 1992. - Vol. 65. - № 4. - P. 293-305.
2. Lankford E.L. Freedom and Outrage in Art Education // *Journal of Aesthetic Education*. - 1994. - № 28 (4). - P. 54-62.
3. Keith K.M. Faculty Attitudes Toward Academic Freedom: Tenure, Teaching and Research (Doctoral Dissertation, University of Southern California, 1996). *Dissertation Abstracts International*, 58-01A, AAG9720245.
4. Colson D. Academic Freedom as Democratic Imperative. - [Електронний ресурс]: [http://findarticles.com/p/articles/mi\\_qa3860/is\\_201105/ai\\_n57628068/](http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3860/is_201105/ai_n57628068/).
5. *Dangerous Professors: Academic Freedom and the National Security Campus* / M.J. Schueller, A. Dawson, eds. - Ann Arbor: University of Michigan Press, 2009. - P. 78-86.
6. Академическая свобода и стандарты поведения / Я.И. Кузьминов, М.М. Юдкевич // *Вопросы экономики*. - 2007. - № 6. - С. 80-93.
7. Пасешникова Л.А. Конституционно-правовые основы академической свободы в современной России: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. - СПб.: Санкт-Петербург. госуд. ун-т экономики и финансов, 2011. - 26 с.
8. Sandler R.B. Academic Freedom in the USA. - [Електронний ресурс]: <http://www.rbs2.com/afree.htm>.
9. Downs D.A.. Academic Freedom: What It Is, What It Isn't, and How to Tell the Difference / John W. Pope Center for Higher Education Policy. - Raleigh, NC, 2009. - 24 p. - ( Pope Center series on higher education).
10. Bultana A. R. Academic Freedom: the Context. In

*Proceedings // Academic Freedom Conference: Problems and Challenges in Arab and African Countries (10-11 September, 2005, Alexandria, Egypt)*. - Paris: UNESCO, 2005. - P. 6-8.

11. Yankah K. Academic freedom: Myths, realities, and boundaries: Lecture delivered to University of Ghana Students Representative Council (SRC). - [Електронний ресурс]: <http://www2.ug.edu.gh/image/ACADEMIC%20FREEDOM.Doc>.

12. Bergan S. Institutional Autonomy between Myth and Responsibility // *Autonomy and Responsibility: The University's obligations for the XXIst Century (Proceedings of the Launch Event of the Magna Charta Observatory (21-22 September 2001))*. - Bologna: Bononia University Press. - P. 49-67.

13. Шрам В.П. Академические свободы в системе подготовки специалистов в вузе // *Вестник Адыгейского государственного университета*. - 2006. - № 4. - С. 122-123.

14. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть: Учебник / Отв. ред. Б.А. Струшин. - 4-е изд., обновл. и дораб. - М.: Норма, 2007. - 896 с.

15. *The American University* / T. Parsons, G. Piatt. - Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973. - P. 267-282.

16. Шаповалова Л. Политика высшего образования в Европе и России. - СПб.: Норма, 2007. - С. 5-36.

17. Ordorika I. The Limits of University Autonomy: Power and Politics at the Universidad Nacional Autonoma de Mexico // *Higher Education*. - 2003. - Vol. 46. - № 3. - P. 361-388.

Маслова Н.Г.

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Надійшла до редакції 30.07.2012

УДК 343.985

## СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРД В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Шапірко П. М.

Принципи ОРД знайшли висвітлення в роботах В.Л. Грохольського, К.В. Суркова [1], а також у Науково-практичному коментарі до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [2]. В.Л. Грохольський здійснив класифікацію цих принципів, яка містить конституційні, загальні й спеціальні принципи. Як правило, вихідною позицією наукових праць з приводу принципів ОРД є законодавче їх закріплення. В українському оперативно-розшуковому праві такими принципами є принципи законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління й населенням (ст. 2) [3].

За Законом про ОРД РФ оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на конституційних принципах законності, поваги й дотримання прав і свобод людини й громадянина, а також на принципах конспірації, поєднання гласних і негласних методів і засобів (ст. 3). Подібним є визначення принципів ОРД у законі Республіки Беларусь: "Оперативно-розшукова діяльність здійснюється на принципах законності, дотримання прав і свобод особистості, а також на принципах конспірації, поєднання гласних і негласних методів і засобів" (ст. 4).

Принципи ОРД відображені не тільки в Законі "Про оперативно-розшукову діяльність", а й у спеціальних за-

конах: "Про Державну податкову службу в Україні", "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб", "Про міліцію", "Про Службу безпеки України", "Про прикордонні війська" та ін. Так стаття 3 Закону "Про міліцію" визначає, що діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням [4]. У Законі "Про Службу Безпеки України" указано, що діяльність СБУ, її органів і працівників ґрунтується на засадах законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України. Окрім того, у ст. 5 цього закону вказано, що діяльність СБУ здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини [5]. Отже, в означених законах визначені тільки загальні принципи діяльності будь-якого правоохоронного органу, але не наведені принципи, притаманні тільки ОРД, які мають назву "спеціальні принципи ОРД".

У Законі "Про розвідувальні органи України" додатково визначаються принципи безперервності; поєднання в межах, визначених законом, гласних і негласних методів і засобів; розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії й координації їх діяльності;

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

незалежності й оперативності в поданні розвідувальної інформації; позапартійності; підконтрольності й підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом. Як бачимо, у цьому законі вперше надані такі спеціальні методи ОРД, як поєднання гласних і негласних методів. Водночас відсутні принципи конспірації та наступальності [6].

Наступним законодавчим актом, який впливає на побудову принципів ОРД є Закон “Про контррозвідувальну діяльність”. Він визначає безперервність, конспірацію, поєднання гласних і негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних і організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними й фізичними особами; підконтрольність і підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом [7]. Цей закон запровадив такі спеціальні принципи, як конспіративність і адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам.

Важливе місце в системі органів, що здійснюють ОРД у сфері протидії злочинності в міжнетічних і міжконфесійних відносинах, займає прикордонна служба. До спеціальних принципів діяльності прикордонної служби України законодавець відносить: безперервність; поєднання гласних, негласних і конспіративних форм і методів діяльності; відкритість для демократичного цивільного контролю [8].

На нашу думку, розпорошеність принципів ОРД по різних законах створює перешкоди для побудови системи принципів ОРД. Крім того, відмітною є відсутність у законодавстві ключового для сучасної правової реальності й позиціонування ОРД як юридичної діяльності принципу, яким за сучасних умов переходу до громадянської організації суспільного життя й правової державності в Україні має бути конституційний принцип верховенства права. За допомогою права громадянське суспільство підпорядковує державну діяльність загальносоціальним інтересам, ставить її в чітко визначені рамки. Принцип верховенства права визначає діяльність державного апарату й посадових осіб. Він реалізується в чіткому законодавчому закріпленні системи державних органів, предметів їх відання й компетенції, прав і обов'язків посадових осіб, у безумовному верховенстві конституції й законів країни над будь-якими іншими актами, що видаються органами держави. Принцип верховенства права полягає також у можливості оскаржити в судовому порядку й скасувати будь-які незаконні рішення, прийняті державними органами. Отже, принцип верховенства права, поширюючись на усі види державної діяльності, має бути визначальним і для ОРД.

Доктринальне розуміння принципу верховенства права у вітчизняній юридичній науці є неоднозначним. Так з позиції С.Г. Головатого, він полягає в тому, що доктрина верховенства права, вибудована на доктрині природного права, дає можливість не тільки збагнути саму її сутність достеменно до традицій тих юридичних культур, у рамках яких вона виникла, розвивалася й удосконалюється нині, а й опанувати всі механізми практичного застосування сформованого саме на такій доктринальній основі юридичного принципу й запустити їх у дію, що врешті-решт дає змогу досягти практичного втілення цього принципу в життя, тобто досягти того, на що, власне,

й скерована формула ч. 1 ст. 8 Конституції України - “в Україні визнається і діє принцип верховенства права” [9].

П.М. Рабінович, керуючись практикою Європейського Суду з прав людини дає таке розуміння змісту принципу верховенства права:

- визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини в діяльності держави, оскільки - за висловом Суду - принцип верховенства права втілено в усіх статтях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, якої зобов'язались дотримуватись держави - члени Ради Європи;
- поширення пріоритетності прав людини на діяльність усіх без винятку органів держави, включаючи, зокрема, й органи прокуратури;
- правова певність, визначеність (legal certainty) ставовища людини в тій ситуації, в якій вона перебуває;
- неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні;
- обсяг будь-якого правового розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;
- наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості;
- майже безвиняткова можливість доступу до суду;
- наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини;
- підпорядкованість судовому рішенню всіх органів держави, безвиняткова обов'язковість його виконання будь-якими органами й посадовцями;
- можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності;
- незмінність, неоспорюваність остаточного судового рішення, яке набрало чинності;
- невтручання законодавчої влади у відправу правосуддя;
- секулярність (світський характер) держави;
- забезпечення державою, у разі застосування смертної зброї, швидкого й ефективного розслідування справи її органами, “аби підтримувати громадську довіру в дотримання ними верховенства права” [10].

Як бачимо, у розумінні вітчизняних науковців принцип верховенства права має певний ухил убік судової влади, очевидно, як останньої інстанції у вирішенні юридичних справ. Між тим, на нашу думку, принцип верховенства права є всеосяжним, його дія не обмежується законодавчою чи судовою гілками влади. Не менш важливим він є в тій сфері, яка безпосередньо пов'язана з правами й свободами людини й громадянина, а саме - ОРД. З позицій принципу верховенства права як визначального в ОРД мають бути переглянуті інші принципи ОРД і вироблена їх система.

На нашу думку, система принципів ОРД має враховувати такі положення. По-перше, характер оперативно-розшукової діяльності як різновиду соціальної, юридичної й правоохоронної діяльності. Багаторівневий характер оперативно-розшукової діяльності має знайти відображення в системі її принципів. Саме тому серед принципів ОРД, на нашу думку, мають бути загальносоціальні (визначають соціальний характер ОРД), загальноправові (виражають юридичний характер ОРД), міжгалузеві (виражають правоохоронний характер ОРД) і галузеві (відображають специфіку ОРД) принципи. По-друге, система принципів ОРД має ґрунтуватися на визначальній ролі принципу верховенства права. По-третє, ця система принципів

## Проблеми становлення правової демократичної держави

має бути науково обґрунтованою. Отже, система принципів ОРД є складною й містить загальносоціальні, загальноправові, міжгалузеві й спеціальні (галузеві) принципи. На нашу думку, така система принципів більше відповідає специфіці ОРД і дозволяє виявити її в системі юридичної діяльності взагалі, ніж система принципів, яку наводить Р. Халілев (конституційні, загальні, спеціальні принципи) [11], тим більше, що деякі наведені ним положення не можна віднести до принципів. Наприклад, розмежування сфер діяльності підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність не є принципом, це, скоріше, правовий менеджмент. Ми пропонуємо закріпити у сфері правового регулювання ОРД такі загальносоціальні принципи, як: 1) аксіологічний (ціннісний) принцип. Його сутність полягає у визнанні пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, партійними, відомчими, кар'єрними тощо; 2) принцип гуманізму. Сутність цього принципу полягає не тільки в дотриманні прав людини й громадянина, а й у визнанні самоцінності людини, її життя, честі, гідності (ст. 2); 3) принцип демократизму виявляється в тому, що ОРД здійснюється в інтересах більшості, в інтересах народу України. Зазначимо, що цей принцип означає також максимально можливу відкритість ОРД, забезпечення підтримки цілей і методів реалізації ОРД населенням. До загальноправових принципів ми відносимо передусім принцип верховенства права, зміст якого стосовно ОРД, як уявляється, має бути наступним:

- визнання пріоритетності прав людини в ОРД, правова визначеність становища людини у сфері ОРД, зокрема, неприпустимість проведення оперативно-розшукових заходів без законних підстав і незаконного обмеження прав і свобод людини;

- правова визначеність самої ОРД, а саме повноваження суб'єктів ОРД, обсяг будь-якого розсуду і спосіб його здійснення суб'єктами ОРД мають бути визначені законом; усі рішення у сфері ОРД мають бути законними, чіткими й зрозумілими, доведеними до відома зацікавлених суб'єктів (з урахуванням принципів конспірації й таємності);

- правові форми контролю за втручанням суб'єктів ОРД у права людини. Як уявляється, правоохоронні органи, що здійснюють ОРД, не повинні бути поза контролем громадянського суспільства. Такий контроль у вигляді інформування громадськості про діяльність правоохоронних органів (знов-таки з урахуванням принципів конспірації та таємності) і відповідного реагування на цю інформацію у ЗМІ, трудових і навчальних колективах, територіальних громадах повинен здійснюватися постійно. Крім того, громадський контроль має доповнюватися судовим контролем і прокурорським наглядом.

Як уявляється, принцип верховенства права має бути реалізований у контексті правових форм контролю за втручанням суб'єктів ОРД у права людини закріпленням форм судового контролю за здійсненням ОРД в оперативно-розшуковому законодавстві. Суб'єктом судового контролю за новим КПК виступає слідчий суддя - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Крім того, до загальноправових принципів ОРД слід віднести принцип законності. На нашу думку, він є конкретизацією принципу верховенства права з урахуванням належності правової системи України до нормативно-актного типу правових систем. Принцип законності передбачає наявність законодавчої (а не тільки підзаконної) основи ОРД, заборону

проведення ОРД для досягнення незаконних цілей, обов'язковість дотримання законних підстав порядку заведення й реалізації оперативно-розшукових справ, виконання негласних (розшукових) дій, дотримання правового режиму добування, перевірки й використання оперативно-розшукової інформації. Гарантією законності в ОРД є судовий і відомчий контроль, а також прокурорський нагляд за її проведенням.

Принцип рівності означає юридичну рівність індивідів перед законом і перед судом незалежно від етнічної, расової, релігійної приналежності, кольору шкіри, мови, статі, політичних переконань, а також рівність прав і обов'язків індивідів. У сфері ОРД цей принцип має таке вираження: суб'єкти ОРД мають неупереджено ставитись до осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочинів, незалежно від їх статі, раси, національності, мови, походження, майнового й посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, належності до громадських об'єднань та інших обставин. Крім того, принцип рівності проявляється в забезпеченні рівного доступу індивідів до процесуальних гарантій їх прав і свобод.

Принцип справедливості в ОРД, на нашу думку, означає, що вона: має бути спрямована на підтримку й охорону такого суспільного блага, як правопорядок; здійснювані в її процесі ОРД будуть співвимірними й адекватними тим асоціальним проявам, на запобігання, припинення та виявлення яких ОРД спрямована.

Міжгалузеві принципи ОРД є спільними з кримінально-процесуальною діяльністю, передусім з правовим регулюванням досудових стадій провадження в кримінальній справі й адміністративною діяльністю. Зокрема, до міжгалузевих принципів ОРД ми відносимо принцип всебічного повного й об'єктивного дослідження юридичної справи, гласність і публічність ОРД.

Принцип повного та об'єктивного дослідження у сфері ОРД проявляється в тому, що ОРС, провадження в якій здійснює відповідний підрозділ правоохоронного органу, має містити всю можливу інформацію в справі.

Принцип взаємодії з населенням та іншими органами державної влади, на нашу думку, має місце й у системі кримінально-процесуальної, і в системі адміністративної діяльності. На міжгалузевому рівні він є конкретизацією загальносоціального принципу демократизму. Він є правовою основою для залучення громадськості до здійснення загальносоціальної справи - підтримання правового порядку. Вважаємо, що цей принцип можна змістовно наповнити позитивним зарубіжним досвідом, зокрема, практикою співпраці поліції Сполученого Королівства, США, деяких скандинавських країн з організаціями сусідського спостереження (Neighbourhood Watch) - інформування населення про роботу поліції й підтримання зворотного зв'язку з територіальними об'єднаннями сусідів, які інформують поліцію про всі підозрілі або незрозумілі для сусідів дії в межах кварталу. До спеціальних принципів ОРД О.М. Бандурка відносить поєднання гласних і негласних заходів, добровільність, конфіденційність, конспірацію, наступальність, цілеспрямованість, об'єктивність і повноту, доцільність, соціальну захищеність конфідентів.

Поєднання гласних і негласних заходів полягає в забезпеченні інформування громадян про мету, завдання й принципи роботи оперативно-розшукових підрозділів, права й обов'язки цих підрозділів, про межі законного втручання оперативно-розшукових підрозділів у сферу

суспільних відносин, що охороняються правом, і про здійснення діяльності правоохоронних органів тільки в межах установлені для них компетенції. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження (ст. 253). Разом з тим, зміст конкретних здійснюваних правоохоронним органом негласних (розшукових) дій не повідомляється з урахуванням принципів конспірації й конфіденційності. При здійсненні ОРД до співробітництва на постійній чи тимчасовій основі можуть залучатись окремі особи за їх добровільної згоди. Таке співробітництво може бути гласним або негласним, але воно не може бути примусовим.

Принцип конфіденційності в ОРД полягає в забезпеченні таємності індивідуальних даних особистості, яка добровільно погодилась на негласне співробітництво. Конфіденційність є умовою реалізації конституційного обов'язку держави - дотримання й захисту прав і свобод людини від злочинних посягань. Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. З цього принципу є важливий виняток: забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (ст. 275). Особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, має бути під соціальним і правовим захистом держави. Соціальний і правовий захист конфідента забезпечується не тільки оперативно-розшуковим, а й трудовим законодавством. Принцип соціального й правового захисту особи, яка співробітничала з оперативним підрозділом, впливає із конституційних положень про права й свободи людини й громадянина.

Конфіденційність тісно пов'язується з принципом конспірації, а саме - забезпеченні конспірації форм і методів отримання інформації по виявленню, попередженню, розкриттю й розслідуванню злочинів. Конспіративність дозволяє оперативним підрозділам збирати негласно інформацію про ті чи інші протиправні явища, накопичувати її в оперативно-інформаційних системах, аналізувати, готувати до легалізації для використання в кримінальному судочинстві.

Принцип наступальності (оперативності) полягає, поперше, у несподіваності для злочинця оперативно-розшукових і процесуальних заходів. По-друге, суб'єкти ОРД зобов'язані проявляти ініціативу в проведенні оперативно-розшукових заходів, проводити їх вчасно, по можливості - превентивно.

Отже, з позицій принципу верховенства права як визначального в ОРД мають бути переглянуті інші принципи ОРД і вироблена їх система. На нашу думку, система принципів ОРД має враховувати такі положення. По-перше, характер ОРД як різновиду соціальної, юридичної й правоохоронної діяльності. Багаторівневий характер оперативно-розшукової діяльності має знайти відображення в системі її принципів. Саме тому, серед принципів ОРД, на нашу думку, мають бути загальносоціальні

(визначають соціальний характер ОРД), загальноправові (виражають юридичний характер ОРД), міжгалузеві (виражають правоохоронний характер ОРД) і галузеві (відображають специфіку ОРД) принципи. По-друге, система принципів ОРД має ґрунтуватися на визначальній ролі принципу верховенства права. По-третє, ця система принципів має бути науково обґрунтованою. Отже, система принципів ОРД є складною й містить загальносоціальні, загальноправові, міжгалузеві й спеціальні (галузеві) принципи. Як уявляється, принцип верховенства права має бути реалізований у контексті правових форм контролю за втручанням суб'єктів ОРД у права людини закріпленням форм судового контролю за здійсненням ОРД в оперативно-розшуковому законодавстві.

#### Література

1. Грохольський В.Л. Система принципів оперативно-розшукової діяльності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 21.07.04. - К., 1999. - 16 с.; Грохольський В.Л. Призначення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ і деякі принципи її здійснення // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - 1997. - № 1. - С. 43-45.; Сурков К.В. Принципы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. - М., 1995. - 236 с.
2. Мацюк В.Я., Панасик С.А., Ніколайчук В.А., Стрілець Б.В., Попов І.О. Науково-практичний коментар Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", станом на 01.05.2011 р. / За заг.ред. В.Я. Мацюка - К.: Професіонал, 2011. - 304 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.
4. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565-XII, зі змінам. // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 4. - Ст. 20.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII (зі змін.) // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 27. - Ст. 382.
6. Про розвідувальні органи України: Закон України від 16.10.2010 р., підстава 2526-17 // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 19. - Ст. 94.
7. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 12. - Ст. 89.
8. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 27. - Ст. 208.
9. Головатий С.П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: Автореф. дис... д-ра юридичних наук. - К., 2009. - 44 с.
10. Рабінович П.М. Верховенство права: за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України // Вісник Академії правових наук України. - 2006. - № 2 (45). - С. 8-16.
11. Халілев Р.А. Система принципів оперативно-розшукової політики з протидії злочинності на ґрунті етноконфесійних суперечностей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. - 2010. - № 1. - Т. 23 (62). - С. 325-332. - С. 328.

Шапірко П.М.

здобувач кафедри теорії держави і права Національного університету "Одеська юридична академія"  
Надійшла до редакції 13.08.2012